

Tapasztalatból tudományos módszer Gondolatok Györffy István munkásságáról

Ebben az esztendőben emlékezünk meg Györffy István születésének 125. és halálának 70. évfordulójáról. Az évfordulók, az ekkor megszorodó írások, visszaemlékezések, értékelések igen hasznosak, mert az ünnepezt személyét, életének munkásságát más-más színben és más-más oldalairól ismerheti meg az utókor, hiszen időközben megváltozott a nézőpont. Egy idő elteltével az életművet, új, addig hírül sem hallott szempontok szerint kezdik értékelni, s arra kíváncsiak, hogy az új kérdésekre, más szemléletben gyökerező gondolatokra ad-e és miként ad választ az ünnepezt életműve. Azt kérdezik tőle akaratlanul is, érvényesek-e még egykor csillogó értékűnek tartott megállapításai, folytatható-e gondolatainak sora, ad-e még valami hasznosíthatót egy későbbi kor számára? Avagy lezárult-e már életműve, beépült kora és korát követő időszak eredményeibe, s új tanulságokkal már nem szolgál. A jubileumi megemlékezések mindenképpen szükségesek, hiszen akár adnak még ösztönzést, akár nem, részei a múltnak, hozzájárultak a jelen állapot, gondolkodás kialakulásához, s nem hagyhatjuk feledni az egykori tevékeny embert. Ha ma a nagyközönség nem is olvassa Gyöngyösi István eposzait, Bessenyei György prózáját, és nem kerülnek színre sem az ő, sem pl. Kisfaludy hajdan oly népszerű drámái, irodalmunk nagykorúvá válásában, művelődéstörténetünkben betöltött jelentőségével minden, a magyar kultúrát tisztelő és szerető ember tisztában van.

A jubileumi ünnepségeken gyújtott tüzek, ha kihunynak, megmaradt hamvában gyakran felfedezünk egy-egy kiolvadt, olykor csak borsónyi nemes fémet, amelyet ismét megcsillogtathatunk, felfényezhetünk, s bízvást mondhatjuk, haszonnal járt fáradozásunk. S ahogyan bölcsen mondja egyik ismert közmondásunk: *Néha a száraz fa is kizöldül.*

Györffy Istvánnak és munkásságának valójában nincs szüksége jubileumra. Főként nem kell küzdenie a feledés ellen, hiszen nemhogy kizöldülésére kellene várni, de azt látjuk, hogy a beért termés mellett nemcsak virágok, de alvó termőrégyek is kiágaznak a fatörzsből. Úgy is mondhatnánk, hogy elevenebben él közöttünk ma is munkásságával, közreadott gondolataival, sőt emberi példájával is, mint sokrészi kortársunk friss publikációi. Szinte naponta kell választ adnia a magyar nép mai kutatóinak az általa feltett kérdésekre. Szükséges mérlegelni, vitatkozni, elutasítani vagy elfogadni, folytatni vagy kizárni számos jelenlévő gondolatát, megállapítását. S mindez nem azért van, mert halála óta még csak hét évtized múlt el, s alig több mint száz esztendeje látott nyomdafestéket első írása, a most hatvan év feletti generáció szüleinek kortársa, sokaknak személyes ismerőse volt, hanem mert gazdag életművének, sokoldalú tevékenységének, szervező munkájának lényege, termékeny gondolatisága e hetven év alatt egy percre sem szűnt meg eleven életet élni, hatni, s munkára serkenteni.

A jubileum számára, mint emberre és életműve sorsára nézvést mégis hasznos. Az ilyenkor nagyobb számban megszületett írások újra meg újra felkeltik a következő generációk érdeklődését, számukra is élővé teszik, s mindig találnak néhány újabb rejtett, olykor csak

csirájában meglévő gondolatot életművében. Apró kövek, kiegészítő díszítmények ezek az állandóan épülő magyar néprajztudomány katedrálisában, ám mégis újak, addig nem méltatottak. Alkalmasak arra, hogy a változó új irányok fényében meg-megcsillanjanak, s a frissesség érzését keltsék.

*

Ahhoz, hogy egy jelentős életmű megszülessék, majd, mint sokat ígérő fa szárba szökkenjen és gazdag termést is hozzon, természetesen fontos az, hogy a mag jó minőségű, egészséges termést ígérő legyen; megfelelő összetételű, sok tápanyagot tartalmazó és jól megmunkált talajba kerüljön; gondosan ápolják és védjék; kellő időjárási viszonyok között nevededjék; megfelelő növénytársulás vegye körül.

A jó minőségű, összetett genetikájú, egészséges termést ígérő mag adva volt: a Partiumból elszármazott, Nagykunságba került ősök már származási helyükön is sokirányú genetikai kapcsolattal rendelkeztek. A Partium népessége fekvése és mozgalmas történeti sorsa miatt is igen összetett. Ha vissza tudnánk a szálakat gombolyítani, erdélyi székely, szatmári, szilágysági, bihari magyar, s talán más nemzetiségű elem is fellelhető lenne. A Kunságba költözve pár emberöltő alatt igazi kunokká, törzsökös sárréti és Tisza-vidéki magyarokkal keveredett karcagiakká váltak, s a különös összetételű és sorsú népközösségnek munkájuk és életvitelük miatt megbecsült, rangos tagjai lettek. Sokat ígérő és jó minőségű vetőmag ez.

Ha magát a vízjárta, majd elszikesedett, fátlan és kiszáradt, kemény munkával termőre fordítható vagy szilaj állattartással hasznosítható vidéket, mint jó magot befogadó földet tekintjük, első pillanatra fel kell kapnunk fejünket: ez lenne a jól megmunkált és a nemes magot befogadó, ízes gyümölcsöt sejtető televény? Vagy az e földet birtokoló félig pogány, félig keresztyén, puritán, rideg embertípust kitermelő társadalom a növekedést ösztönző, jó gyümölcsöt ígérő termőtalaj? Igen, ez. Az ilyen természeti és emberi talajban termő fává nevedő növénynek igen mély gyökeret kell eresztenie, hogy megfelelő tápanyagot, egyenletes nedvességet találjon. Igen erős rostokat, szíjas ágakat kell a föld felett növesztenie, hogy a természet és az ember okozta viharokkal megküzdhessen.

A gondos ápolás, védelem nem áll másból, mint a küzdelemre nevelésből, a munkába törésről, a körülményekkel való megbirkózásról azzal a közösséggel a háta mögött, amely támaszt, segítséget ad, de normái szerint követel, s ha kell, büntet is. Gondoljunk csak az általa is sokszor elmesélt, nélkülözésekkel teli tanyai télre, amely mesze meghaladta az addig végzett

serdülőkori kemény paraszti munkát, melyben addig is része volt, s az ezt megelőző, majd követő apai szankciót, a tanulás lehetőségének kizárását. Ez az „ápolás”, ez a „védés” kemény, de jó iskolája volt a tanulni vágyó, később néprajzkutatóvá vált fiatalembernek.

A kellő időjárási viszonyok között való nevededést a család, a tanulás, a munka és az egész nemzet történetének és az ő életében bekövetkezett nagy fordulói jelentették. Hiszen a családban mind a kézműves mesterséggel, mind a paraszti élet, munka és erkölcs lényegével és gyakorlatával megismerkedett. Nagy legény koráig tartó tanulás, a hagyományokba való belenevelődés volt ez. A legfogékonyabb korban kapta meg a családtól, városa közösségétől a kutató számára később nélkülözhetetlen ismereteket, életszemléletet. Diák korában pedig az egész Kárpát-medence népéletének megismerésével szembesíthette ezeket. A Tátrától az Adriáig, a nyugati végektől a Kárpátokon kívül élő csángókig többnyire gyalogosan, fogaton megtett útjai, a különböző magyar és nemzetiségi népcsoportokkal való találkozás, hosszabb-rövidebb ideig való velük élés mind részévé és alapjává lett későbbi átfogó szemléletének, akár hivatkozott ezekre konkrétan, akár nem. Ha valaki teljes súlyával fogta fel nemzetünk már-már végzetes tragédiáját, Trianont, akkor az csak ő lehetett. Ő tudta csak igazán teljes nagyságában felfogni a veszteséget, hiszen már ismerte a még meglévő egészet, s nemcsak térképről, könyvekből, hanem személyes élménnyel is átítatva. Ő, aki előbb még a béke, aztán a háború embertelen viszonyai között is tanúja lehetett nemzete küzdelmének és helytállásának. Ez ad később nemzetmentő, nagyra törő, ellenállásra serkentő és megoldást kínáló terveinek hitelt. Ő az, aki elsőik között találkozik az egykével, a paraszti világ pusztulásával, s lép fel ellene, majd tesz javaslatot emlékirat formájában is. Személyesen ismerte a magyar társadalom kiemelkedő egyéniségeit a gróf miniszterelnöktől és körétől a középosztályon át a vidéki és falusi hivatalnokokig, azokig, akik a népet, a parasztságot kellene, hogy felelősen irányítsák és kormányozzák. Személyében is érinti ezért valamennyi intézkedésük, eljárásuk, a lehetőséget elszalasztott vagy a történeti helyzetet, a gondjaikra bízott népet meg nem értő intézkedésük. Ezt nevezem én a mindig jókor, idejében jött klimatikus változásnak, fronthatásnak. S tudjuk, hogy mindezek tanulságait nemcsak levonta, de munkásságába, társadalom szemléletébe be is építette. Nemcsak Trianont élte és szenvedte meg maga is, nemcsak az első világháború törte ketté pályája szépen ívelő vonalát, hanem megérte, hogy újabb világégés fenyegette a világot, mégpedig úgy, hogy felvillanó rémképei, a német veszedelem villáma épp szomszédunkban csapott le, s szerterepülő égő forgácsai hazánkba is átrepültek. Tartott a német veszedelemtől, a hazai svábok fellázításától, s magától egy mindent tönkre tevő újabb háborútól. Más szóval és röviden a kor kihívásaira megkísérelt tudományosan megalapozott választ is adni..

Mindehhez pedig társak is kellettek: ez az élő fának a kellő növénytársulásban való megjelenése. Nagy áldása volt a sorsnak, hogy a hasonló szellemek találkozhattak, egymás elképzeléseit serkenteni tudták, s a kor bővelkedett a tehetségekben. Szinte hihetetlen azoknak a szellemi nagyságoknak a névsora, akiket – csak a legnagyobbakat és a humániákban jeleskedőket tekintjük – számba kell vennünk. Györffy István 1884-ben született. Előtte születtek, s kortársaik voltak, személyes kapcsolatban álltak vele: Gombocz Zoltán,

Domanovszky Sándor (1877), Horváth János (1878), Teleki Pál, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső (1879), Bartók Béla, Munkácsi Bernát, Ady Endre, Medgyessy Ferenc (1881), Kodály Zoltán, Viski Károly (1882), Szekfü Gyula, Babits Mihály, Kós Károly (1883), majd születését követő néhány évben: Kosztolányi Dezső, Hóman Bálint, Fülepi Lajos (1885), Pais Dezső, Csűry Bálint (1886). Elgondolható, hogy ez a környezet, ez az egymással összefonódó, sokszínű növénytársulás milyen szellemi pezsgést idézett elő, mekkora rendet kaszállhatott volna, ha Trianon határvonása nem korlátozta volna őket. Az alkotó munka helyett az új helyzetben megvalósítható és a nemzet érdekét szolgáló, tudományos megalapozottságú célok kijelölése vált szükségessé, s erre sok energiát kellett elpazarolniuk. Nem voltak olyan szerencsések, mint az előttük járó nagy generáció, amely megérthette, hogy munkássága beérhessen, épp a millennium idején, tehát Györfly István generációjának indulásakor letehesse az asztalra nagy és összegző munkáit, lezárhasson egy korszakot. Györflyék generációjának eszmélése idején születik meg az ezredéves országban egy újabb tehetséges nemzedék, amelynek legjelesebb képviselői majd az ő tanítványainak vallva magukat tovább gondolják a tőlük tanultakat, biztosítva a magyar tudomány életének folytonosságát.

Megkísértem eddig megindokolni, hogy miért szükséges e nevezetes évben Györfly István munkásságát, munkásságának egészét ismételten felidézni és áttekinteni. Másfelől egy szimbólumba sűrítve igyekeztem összefoglalni a róla szóló, eddig született írások lényegét. Ha ezt figyelemmel és elgondolkodva olvassuk, azt is megérthetjük, hogy miért tekintik őt a hazai néprajzkutatás igazi megteremtőjének, vezéralakjának. Olyannak, akit a magyar szellemi élet legnagyobbjai közé kell sorolnunk.

*

A magyar tudomány sohasem volt híjával jól képzett, széles látókörű és tehetséggel is megáldott kutatóknak. Hogy nem hatottak valamennyien kellően, nem mindegyikük teremtett maga körül igazi szellemi pezsgést, nem alapított iskolát, s a haza, az ország javára nem tudták kamatoztatni valamennyien tudásukat, ennek részben oka maga a nemzet, a haza is, mert sokszor nem tartott rá igényt, nem ismerte fel jelentőségét, nemhogy intézményesen segítette volna. Oka a közvetlen környezet is, mert nem jelentett éltető közeget, nem vagy alig akadt társ, ösztönző, aki serkentette, széles körben terjesztette vagy éppen tovább vitte volna eredményeit, termékeny gondolatait. Mint korábban már erről szoltunk Györfly István esetében szerencsére ez nem így volt. Mind a kor, mind a történelem sajátosan magyar kihívásai, mind a kortársak igen magas szellemisége szerencsésen találkozott tehetségével, alapos és magas szintű képzettségével és hihetetlen energiája miatt sok terve megvalósulását segítette megérni, s láthatta azt is, hogy majdan tanítványainak gondolatai továbbvitelére is megvan a tehetsége, képzettsége és elszántsága.

E pár soros eszmefuttatásból úgy tűnhet, nem simul bele egész természetességgel egy szókapcsolat: *alapos és magas szintű képzettségével*. Már látom az első padokban ülők kezét magasba lendülni, hogy szót kérjenek, hallom is néhány eminens tanuló közbeszólását. Azokét, akik felrötták neki az elméletekről mondott véleményét, azokét, akik azt hangoztatták, hogy nála és Herman Ottónál a hagyatékban alig-alig fordult elő idegen nyelvű munka. A meddő vita elkerülése érdekében, s további okfejtésünk miatt is, magam fűzök ehhez a mondatrészhez megjegyzést.

Hogyan lett valaki tudományos eredményeket felmutató kutató, mondjuk rövidebben tudós? Hogyan tehetett szert valaki magas szintű képzettségre egy-egy tudományban? Hogyan és kitől szerezhette meg valaki az alapos képzettséget? Hogyan a széleskörű, nemzetközi színvonalú tájékozottságot és látásmódot? Magyarországon még Györffy idejében is eléggé nehezen. Főként pedig olyan tudomány területén, amely még akkor van születőben. Intézményei éppen akkor szerveződnek. Felsőfokú tanintézete egyáltalán nincs, sőt ezt éppen neki magának kell majd megteremtenie.

Nagyobb múltra csak a teológia és a jogtudomány tekinthet vissza. Rövidebb története mellettük még az orvostudománynak, a Festetics megteremtette agrárképzésnek, s még kisebb az inkább középfokú műszaki képzésnek. Számunkra az Osztrák Birodalom, majd az Osztrák-Magyar Monarchia kínált akár ez utóbbiban is (Theresianum), illetve Bécsben, Prágában, Pesten, Kolozsváron s még néhány jeles helyen nagy múltú képzési lehetőséget. S természetesen, ha valaki megfelelő anyagi háttérrel bírt, annak Európa legjelesebb helyei is elérhetőek voltak. Sokan éltek is ezzel a lehetőséggel, fáradozásuk, anyagi áldozathozataluk eredménye be is ért. Azon tudósoknak a száma is szép, akik az egyház költségén és támogatásával szerezték meg magasabb rendű felkészültségüket. Mások viszont azt a hosszú és döcögős utat voltak kénytelenek bejárni, amit mondjuk Herman Ottó. Györffynek megadatott az, hogy a földrajzot és természetrajzot Kolozsváron és Pesten végezze el, s hallgathatta illetve kapcsolatba kerülhetett Hermann Antallal, Erdélyi Pállal, Kelemen Lajossal, Lóczy Lajossal, Cholnoky Jenővel, Bátky Zsigmonddal.

Akik valamely egyetemre beiratkoztak, majd tudományos kutatásra adták fejüket, azoknak többnyire már előtte kialakult valamilyen határozottabb körvonalú érdeklődésük, sőt, ha kellő felkészültséggel és hivatástudattal voltak megáldva, már – ha tehették – válogattak az egyetemek között is, törekedtek egy-egy neves, a szakmában meghatározó szellemi erő képviselő professzor óráira járni. Itt aztán vagy az ő lelkes híve, követője lett, gondolatait, eredményeit igyekezett tovább vinni, eredményeit meghaladni. Akadtak olyanok, akik otthon kellő szellemi környezetben nőttek fel. Egy-egy vagyonosabb birtokos család, amelynek szép könyvgyűjteménye volt, széleskörű műveltséget biztosított már az atyai házban. Vagy olyan pap, tanár, egyéb értelmiségi családból származott, ahol a családi összejövedeleken szellemi párbajokat is vívtak, s szinte kötelező volt, de legalább illet a felső fokú tanulmányok folytatása.

Ilyen indíttatásúak gyakran beiratkozván az egyetemre ott kezdték magukat lekötni egy-egy szaktudomány mellett, váltak annak művelőivé. Lettek egy-egy irányzat, iskola hívei, megújítói, új utakra vezérlő gondolatok megteremtői. Ezidőt nem volt ritkaság az sem, hogy – miként ez az iparosok között is kialakult rend volt – a szülők foglalkozása öröklődött tovább: pap, jogász, orvos, tanár, mérnök dinasztiák alakultak ki. Ez hasznos is volt, mert bizonyos tudás, szemlélet a családon belül öröklődött, olykor az apa mellett indulhatott meg értelmiségi pályáján az utód, némely hivatásoknál öröklődött a felszerelés, könyvtár, stb. is és segítette a pályán való elindulást. Egy szakterületen a köztisztviselőben álló szülő, nagyszülő neve eleve ajánlólevél volt, s öröklődtek a szakmai kapcsolatok is, megkönnyítve az előre haladás útját. Szerencsések voltak azok, akik pl. egy egyházi rend tagjaiként, neves pedagógusok javaslatára kezdtek hozzá tanulmányaikhoz az egyház támogatásával és szigorú ellenőrzése mellett. Voltak persze bizonyos kötöttségek, de a tudományos kutatást nem gátolta semmi, s majdhogynem határa sem volt, pl. a római katolikus egyházban a nemzetközi téren való tájékozódásnak.

Természetesen a magasabb fokú, alapos és széles látókörű ismeretek megszerzésének, s ennek a polgári korszakban kétségtelenül az egyetem vagy valamely más felsőfokú intézményben való tanulás a legáltalánosabb biztosítéka. Természetesen kivételek mindig adódnak, de nekünk éppen elegendő a fentebb felsorolt számtalan út, melyet az egyéni bejárás, a tehetség mértéke, a pillanatnyi lehetőség, a véletlen még tovább színesít és bonyolít.

Oda szeretnék kilyukadni e látszólag kusza felsorolás végén, hogy legyen bár számos elindulási lehetőség, végig harcolt és szenvedett egyéni út, csalódással vagy győztes élménnyel záruló pálya, ezek a fiktív életutak egy valamiben közősek. Az érdeklődés és tehetség talaján, bármely mögöttes háttértől támogatva vagy visszafogva a jövő kutató egy kitaposott ösvényre lép rá, hites és megbízható, olykor zseniális vezető kezét fogva, s elindulva ezen az úton igyekszik mindent megtudni, felderíteni és fölé egy egységes égboltozatot emelni, sajátos zárt, de kivezető utakkal is ellátott világot teremteni. Ebben a saját boltozattal rendelkező, saját törvényei szerint működő világban –, amely kacérkodhat a végtelennel is! – ő nemcsak, hogy otthon van, de ha a teljesség igénye mozgatja – minden felmerülő kérdésre választ tud adni.

Hangsúlyozom! Ezen a teljesség épített világon belül.

Ebbe a világba be lehet lépni, s akkor leülhetek tetszésem szerint egy munkapad mellé, bekapcsolódhatok bármely beszélgetésbe vagy mulatozásba, s hozzáhangolódva színesíthetem, gazdagíthatom ezt az építményt. Ám ha kívülről akarok hozzátenni valamit, az nem más, mint a hősi halott mellére akasztott érdemérem, kitüntetés, amely egy halott szív

fölött súlyától fogva függ. Másik lehetséges szembeállítás vele a teljes elutasítás. Az egészet ki kell dobnom, mert részei belülről annyira összeforrtak, egybe fonódtak, hogy minden kioperált darabja kitépettnak hat, megcsonkul, s tartós építő elemként lehetetlen hasznosítanunk.

Györffy István e sok lehetséges út közül egyiket sem járta be. Vagy mondjuk inkább: egyiket sem ment végig. Időnként rá-rátévedt – hisz a sokfelé járó ember mindenhol megfordulhat -, de aztán ismét a saját, belső törvényei szerinti csapást választotta. Természete miatt – mivel mindenkivel el is beszélgetett és tette ezt őszinte érdeklődéssel – sokan azt hihették, íme az útitárs! Ám egyszer csak nappal vagy éjszaka eltűnt, s ment egyedül a maga orra után, nyomot hagyva az illetőben, de nem nyújtotta át névjegyét címével, rangjával, telefon számával. Mégis megjegyezték, amit mondott, sajnálták, hogy csak tünemény volt. Amit mondott, az sokakat cselekvésre késztetett.

Györffy István egészen eltérő, a kitaposott utakhoz, ösvényekhez képest egészen más irányt követett, ehhez való munícióval indult el a tudomány várának meghódítására. Kétségtelen, hogy a tudásvágy, a betűszomj, a szellemi magaslatra való felhágás terve és más efféle igény benne is csakúgy megvolt, mint pályatársaiban. De ennek nem egy kitaposott útra való rálépés, valaki vagy valakik követése, majd a berendezkedés után ennek betetőzése voltak állomásai.

Őt már induláskor a biztos tudás, a teljes élet ismeretének birtoklása, az efölé már régen, szinte ősidők óta felvont égboltozat – amely együtt a teljes világ – jellemezte. Akinek jogos célja volt a tudományban ilyen világ megteremtése, az egyetemi oktatás során való megszerzése bármely szakterületen, majd eredményeinek világgá kiáltása, azokat igencsak meglephette az ifjú Györffy István már készen álló, teljesség igényű tudományos világképe, alapos tudása, amelynek fehér foltjait – jócskán voltak – neki magának és majdan híveinek kellett terepen gyűjtött anyaggal kiegészíteni. Karóvázas vagy paticsfalu építmény az övé. Olyan, amelynél, hogy ház legyen belőle a hozzáértőknek, de nem az építőmestereknek kell a sarat felvinni, felpaticsolni.

Gondoljunk csak arra az esetre, amikor egykori karcagi tanárával Bátky Zsigmonddal a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárában – még egyetemi hallgatóként! – újra találkozáskor mit árult el magáról. „Bátky – írja Selmeczi Kovács Attila – végig kalauzolta a múzeumi gyűjteményekben, miközben ámulattal és örömmel győződött meg volt tanítványa alapos tárgyismeretéről, néprajzi tájékozottságáról. Bátky javaslatára 1906 nyarán néprajzi gyűjtéssel bízták meg, majd 1906. szeptember 1-től kisegítő gyakornokként belépett a múzeum kötelékébe, amelytől csak harminc esztendő múlva vált meg.” [\[1\]](#) Nagy dolog volt ez, s egyben azt is jelentette, hogy már ekkor, indulásakor teljes vértetben lépett színre.

Milyen jellegű tudás volt az, ami elismerésre készítette az ekkor már szaktekintélynek számító Bátky Zsigmondot?

1906-ban jelent meg Bátky Zsigmond máig is használatos munkája, a muzeológusok kézikönyve. [2] Alapja a Néprajzi Múzeumba bekerült tárgyi anyag, amelyet Bátky a fiatal Györffynek megmutatott. Ezek, illetve ezeknek variánsai, használatának módja, a vele végzett munka vagy egyéb tevékenység a fiatal muzeológus számára nemcsak ismeretes volt, hanem legtöbbjüket ő maga használni is tudta (volna). Ismerte szétszedhető és összerakható részeit, tudta ezek nevét, s felismerte táji változatait is. Később, de már nem sokkal ezután Györffy ha egy tárgyról szól, felőle érdeklődik, nemcsak, hogy annak legapróbb részei, részletei is érdeklik, hanem magának a tárgynak a többi között elfoglalt helyét, egyéb tárgyakhoz való viszonyát, térbeli elhelyezkedését és társadalmi szinthez, mesterségbeli tudáshoz kötöttségét is figyelembe veszi.

Legszebb példái ennek a paraszt telkek, udvarok vagy lakóházak felmérései, leírásai.

Jóllehet nem mért mérőszalaggal, hanem csak lelépte szélét-hosszát, megbecsülte magasságát valaminek és nemcsak gyűjtőfüzeteiben, hanem publikációiban is gyakran úgy közöl ház és telek alaprajzokat, hogy annak berendezését, a bútorok helyzetét is jelzi. (pl. nagykunsági háztelkek alaprajzai, bócsai (Karcag) jobb módú gazda tanyájának alaprajza, köröstárkányi magyar és oláh ház és udvar alaprajza). [3] Később tanítványai között mérnöki képzettségűek is akadtak, akik műszakilag tökéletes ház alaprajzokat, metszeteket közöltek. A műszakilag pontos alaprajzok, felmérések sok új tanulsággal szolgáltak, más dolgokat lehetett kiolvasni belőlük. Györffy módszere azonban nem veszítette el értékét. Annak is megvolt a maga szerepe és sajátos érvénye. A műszaki rajzok mást adtak, ám belőlük, nem jelölván azonnal a berendezést is, nincs meg az életnek az a közelsége, mint Györffy közléseiben. Nem beszélve arról, hogy méter rendszerre tettek át olyan más alapú mérési technikát, amely ezt a mértékegységet nem is ismerte. Hüvelykben, sukkban, araszban, bakaraszban, könyökben, ölben, stb. mérték akkoriban, azaz az ember természetéhez, a test méreteihez igazodott mércéjük.

Jómagam építkezéssel is foglalkozván nem egyszer hallottam azt, hogy a ház nagyságát úgy határozták meg, hogy kirakták a legfontosabb bútorokat kitapasztalva, hogy miként lehet közöttük elférni, közlekedni. Ezt a teret rajzolták körül, s a vonal mentén ásták ki az alapot. Máskor felmérve a rendelkezésre álló munkaerőt, a kalákában ott dolgozók számát, tudását, döntöttek, mondván: „Megbírjuk-e még, ha egy kis kamrával (óllal) is megtoldjuk?” Tiszakécsk én egy szokatlanul széles, két ablakkal utcára néző házat mértem fel. Egy takács mesteré volt,

aki az ő és legénye szövőszékét rakta le a pusztára földre, s mérte ehhez háza szélességét, mindkét szövőszékhez ablakot hagyva. A mérés is általában „zsinórmértékkel” ment. Több helyen egy hosszú madzagot (a fal hossza) kettőbe hajtva jelölték ki a közepet, azaz a mestergerenda helyét. A mérésnek ez a természetes módja, léptéke igencsak közel áll, illetőleg azonos szemléletű Györffy eljárásával, aki lelépte a ház vagy udvar hosszát (pl. 20 lépés, 40 lépés, teleknél 160 lépés), az épületek egymástól való távolságát.

[\[4\]](#)

Életszerűbb, az eredeti mértékegységekhez közel állóbb és sokat mondóbb ez, mint a precíz mérnöki alaprajz, mely méterben, annak tört részeiben való gondolkodásra készített.

Máskor a magasságot, szélességet a rendelkezésre álló nád hossza, vastagsága, erőssége, fajtája határozta meg. Györffy munkáiból ezek az építményt, tárgy méretet, stb. meghatározó tényezők erőltetés és belemagyarázás nélkül kihámozhatók. Különösen így van ez a pásztorépítményeknél, határbeli kisebb kunyhóknál, földbe mélyített építményeknél.

A sár-, de még a legsimább téglafal is változó vastagságú, centiméteres eltérések is lehetnek, ezért az alaprajzot inkább a szabad kézzel húzott vonalak, semmint vonalzóval kiegyenesített párhuzamosok adják vissza a valóságot közelítően. Alaprajznál azonban Györffy is a vonalzóval használt. Ugyanakkor – még ha fényképet mellékel is – sokszor közli az egész ház képét szabadkézi rajzban is. Ez szerkezetileg áttekinthetőbb, ugyanakkor valóság közelebb, mintegy érzékelteti, hogy a meglévő szakmai tudás mellett sokkal esetlegesebb, mint a kőműves mesterek szakmunkája, s a mérnök tervezte építmény.

A paraszti ezermesterek által készített kisebb tárgyak rajzaira is ugyanez vonatkozik. Ilyen pontos, ugyanakkor életteli rajzolási módot alakított ki az ő vezetésével Csikós Tóth András és Benyovszky István is. A rajzolásnak, tárgyábrázolásnak ez a módja természetesen szorosan kötődött a kor szecessziós stílusban fogant ábrázolásaihoz. Előbbire ugyanez a vonalvezetés jellemző, de éppenséggel nem ilyen puritán módon, ellenkezőleg hallatlan dekoratíven, sőt fojtogatóan zsúfoltan. Nemcsak Györffy rajzolt így, s használta leegyszerűsítve a szecessziós rajzstílust tudományos és életteli módon, hanem nagy kortársa Kós Károly is. Hármójuk (beleértve Csikós Tóth Andrást is) törekvése teljességében véleményem szerint ifj. Kós Károly munkáiban érett be igazán. Kár, hogy néprajzkutatásunk erre eddig nem igen figyelt. A magyar néprajz nemzetközi hírnevén is sokat lendíthetett volna, ha ilyen előzmények után kialakított volna egy felismerhető „magyar rajz stílust”.

A tárgyak, a népi élet jelenségeinek és táji vagy közvetlen környezetük megörökítésének másik lehetősége a fénykép. Amíg a rajz eleméz, és lényegre tör, addig a fényképnél, mert az egészet adja, a jól kiválasztott jelenet, jellemző mozdulat vagy mozdulat sorok, a megvilágítás, olykor

tudatos beállítás (ez egyenesen következett a korabeli technikából) a fontos. Ennek módszerét kezdettől fogva olyan elődök alakították ki hazai néprajzunkban, mint Orbán Balázs vagy Herman Ottó. Györffy is az ő nyomukba szegődött, majd olyanoknak adta tovább tapasztalatait, mint pl. Gönyey Sándor, Vargha László. Az ő korában azonban változás állt be a fényképezés technikájában.

A celluloid film új, nagyobb lehetőségeket ígért. Mozgékonyabb, kevésbé nehézkes és olcsóbb volt. A tökéletesedő géppel közelebb lehetett férni a tárgyhöz, a részlethez (cserélhető objektívek), s a blende- és idő állítása miatt a mozgást is kísérni lehetett. Igyekezett Györffy ezeknek az előnyeit ki is használni. Kár hogy a rossz tárolás miatt (még nem ismerték, milyen vegyi folyamatok mehetnek végbe idővel) sok negatívja semmisült meg vagy vált alig használhatóvá.

Györffy életében még a mozgófilm nem vonulhatott be a múzeum közönséges eszköztárába, de tanítványa K. Kovács László később ennek apostolává vált. Györffy fotói a munkafolyamatok, a szerszámok használatának teljes ismeretéről tanúskodnak: a lényegét, a jellemző vonásokat emeli ki, s tudósít bennünket arról, hogy milyen ismeretei lehettek a részletek vonatkozásában is.

Selmeczi Kovács Atilla hivatkozik is K. Kovács Lászlóra, aki kiemelte, hogy az oktatásban mekkora szerepet szánt a tárgyak beható ismeretének, a múzeumi tárgyak között tartott egyetemi előadásoknak. S beszélt arról is, hogy milyen fontossága van az adattár létesítésének, a rajz- és fotótárnak, szabadtéri néprajzi múzeumnak a szorosan vett múzeumi tárgyi anyag mellett.

Gunda Béla Györffy István hallatlan tárgyismeretét hangsúlyozta, s azt, hogy mert nem vihető be minden a múzeumba, ezért rajzban, fényképben mennél átfogóbban, mennél részletesebben meg kell örökíteni a múlt még meglévő értékeit. „Sokra tartotta – írja –, ha valaki jól tudott rajzolni, volt érzéke a fényképezéshez és értett a fotólaboratóriumi munkához.” [\[5\]](#)

Mutassunk be Györffytől egy rövid részletet, amelyben egy tárgycsoportról, fajtáiról, készítéséről, formáiról, használatáról, a használat körülményeiről szól, pár mondatban is teljességet nyújtva, szinte filmszerűen megjelenítve. A gulyák éjszakai legeltetéséről, a kolompok, csengők szerepéről így ír a Magyarság Néprajzában:

„...Néhol a sík pusztákon, mint a Hortobágyon, a gulyák éjszakai legeltetése, jártatása is szokásban van a nappal rövideje miatt. ECSEDI szerint este 10 óra tájban a jószág magától megindul. A pásztor a restebb jószágot is felkölti, azután a gulya elé kerül, két bojtár pedig a gulya szélén halad. Éjfél után visszafordítják a gulyát, mely két órára az álláson van megint. Elinduláskor a talyigás bojtár a szabadban a ganéjból tüzet rak, melynek fénye messze ellátszik a pusztán. Ez a pásztortűz mutatja az irányt hazatéréskor az éjszaka sötétjében legelő gulyának s erről tudják a pásztorok, hogy merre tértek el az állástól.

A sötétségben való tájékozódásra szolgál a kolomp, harang, pergő, zörgő vagy csengő is, melyet rendszeren a nyugtalanabb állat nyakába akasztanak. Ennek hangjáról a pásztor sötétben vagy ködben is tudja, hogy a jószág merre jár. Kolompot, csengőt rendszeren egy-egy gazda falkájának vezető jószágára szoktak tenni.

A kolomp vastagabb vasbádoggal lemezből kétrét összehajtott hosszúkas négyszög alakú, felül két csücsk, alul tojásdad vagy kerek nyílású csengőféle, mely az állat nyakára csatolt szíjhoz van erősítve. (138-139. á.) A kolomp nyelve az állatnak minden mozdulatára a kolomp oldalához ütődik s jellegzetes hangot ad.

Az alföldi magyar nép a legnagyobb kolompot harang-nak, delleng-nek nevezi. A közepes nagyságú a tulajdonképpeni kolomp, a legkisebb pedig a pergő. (314. á.)

A harangokat, kolompokat (138. á.) leginkább kolompárosok, többnyire cigányok készítik. A kolompnak való vaslemez rézzel forrasztják össze. Minél rezegettebb a kolomp annál kellemesebb a hangja.

A pergők kétfélek. Egyik fajtája kis kolompnak mondható, a másik gömbalakú rézcsengő, erdélyi nevén zörgő (314. á.). Ennek alja zárt, csak egy kis rés van rajta. A benne szabadon mozgó vasmag folyton rázkódik és pergő hangot ad. A zörgő alkalmasint nyugatról került hozzánk.

A csengő vagy csengettyű a templomi harang kicsinyített mása (135-137. ábrák.). Mindig rézből öntik, néha önt és ezüstöt is adnak az öntvényhez, hogy szebb hangot adjon. Ingó

nyelve bunkós végű. A csengőt is, mint a kolompot, fülénél fogva széles szíjra erősítik, s úgy kötik csattal az állat nyakára...” [\[6\]](#)

A szemléletes leírás nem pusztán egy tárgycsoport pontos bemutatása, melyet rajzok (és még táblafotók) is kiegészítenek, hanem úgyszólván minden fontosat megtudunk róla. Ha folytattuk volna a leírást, típusait, terminusait, nyájfajtánkénti használatát, bizonyos sajátosságokkal rendelkező, jellemző viselkedésű állathoz kötöttségét is megismerhettük volna. De bármely más tárgyról, tárgycsoportról hasonlóan ír.

Tisztában volt a hímzések öltéstechnikájával éppen úgy, mint a földművelés eszkozanyagával, a fazekas mesterség apró részleteivel, mesterségbeli fogásaival. Így érthető a különben nem hétköznapi memóriájú egykori tanítványnak Gunda Bélának csodálata, mikor szól mesteréről: „Évtizedes múzeumi szolgálatának, gyűjtőútjainak nagy része volt abban, hogy bámulatosan ismerte a magyar föld tárgyi műveltségi javait. A Néprajzi Múzeum gyűjteményében nem volt olyan textília, eszköz, kerámia vagy pásztorfaragás, amelynek származási helyét meg ne mondta volna.” [\[7\]](#)

Azt sem tekinthetjük véletlennek, hogy Illyés Gyula figyelmét és érdeklődését az keltette fel iránta, hogy milyen szépen szalonnázott: „A csoportban épp egy eleven tekintetű, barna képű magyar magyarázott, ízes alföldi hanglejtéssel. De, bevallom, nem fejtegetése csábított oda. Szépen evett, mert ő is még evett, ott a csoport közepén állva. Népünk evés közben szigorúbb etikettet tart, akár annak idején XIV. Lajos udvara. A férfi a szalonnát, kenyeret a legpontosabb szabály szerint helyezte el bal keze ujjai közt, jobb kezében a bicskát tartotta. Tökéletesen evett, mint mondják 'köröm közül'. Ez tetszett meg...” Másik dolog, ami a költő figyelmét ráirányította, hogy „valamennyi zsebe duzzadtra volt tömve.” Hogy mi lehetett bennük, akkor tudta meg, amikor majd jó két évre rá összetalálkoztak. Kiderült, hogy az ő szalonnázó, szép beszédű, gumicsizmás ismerőse az a professzor, akinek előadására vár. Megoldódott a rejtély is. Zsebe tele volt apró néprajzi tárgyakkal, s velük illusztrálta előadását. De nem elégedett meg azzal, hogy bizonyos dolgokról csak ő beszéljen, szakembereket is hozott magával, két kubikost, akik helyette beszéltek, ugyanis az egyik téma a népi gátépítés volt. [\[8\]](#)

A fentebb idézett szövegrészlet a kolompokról, csengőkről, pergőkről, azok életszerű megjelenítése, egy pár szavas utalás esetleges elterjedésére, a tárgy keleti vagy nyugati eredetére tökéletesen alátámasztja K. Kovács László lényeglátó szavait: „Általában arra nevelt, hogy egy bizonyos eszközt – pl. az ekét – a legapróbb részletekig tanulmányozzuk és a legmesszebbmenő történeti távlatban, de ne csak tipológiailag, hanem funkciójában; a népiéletben – az eke esetében – a gazdálkodásban betöltött teljes szerepében, stb.” [\[9\]](#) De nemcsak a tárgy sok szempontú adatolására hívta fel a figyelmet, hanem minden legkisebb

jelenség, adat ilyen módon való megközelítésére is. A helynevek gyűjtését igen fontos feladatnak tekintette, s a nevek adatolásáról így vélekedett: „Mielőtt a helynevek gyűjtéséhez és szótározásához hozzáfognánk, tisztában kell lennünk azzal, hogy a helynév nem pusztán szófejtési alany, a helynévnek számtalan más vonatkozása is van. A helyneveket a gazdaság-, család-, művelődéstörténetben, a térképészet, földrajz, néprajz, földtan, ásványtan, állattan egyformán hasznosíthatja, ha a gyűjtésénél ezen tudományok érdekeit figyelembe vesszük.”

[\[10\]](#)

Nem véletlen, hogy egyetemi tanárrá való kinevezése után is hosszú ideig a Néprajzi Múzeumban, a tárgyak között tartotta óráit vagy belsőbb tanítványi körét saját Órszentmiklósi tanyáján fogadta vasárnaponként. Gyakran magával vitte őket gyűjtőútjaira, s a helyszínen eredeti tárgyi környezetben beszélgetett velük. Órái után is hosszú délutáni sétákat tettek a szabadba, s kötetlenül beszélgettek a legfontosabb szakmai kérdésekről.

[\[11\]](#)

Györffy számos eszköz használatát tanulta meg és tudta szakszerűen maga is használni. Tisztában volt azzal, hogy milyen hibái lehetnek egy eszköznek, használati tárgynak, ismerte az ételek készítményi módját, ízét, jó vagy rossz voltát, érlelési idejét, eltarthatóságát...

És itt érkeztünk el egy igen lényeges dologhoz, ha Györffy István felkészültségéről, alapképzettségéről szólunk. A Bátty Zsigmondot is leszerelő tudást, amely arra készítette egykori tanárát, hogy szinte azonnal befogadja a Néprajzi Múzeumba hazulról, szülővárosából, a nagykunsági Karcagról, sőt a szűkebb családjának köréből hozta magával. Családi hagyományból tudjuk, hogy Györffy gyermek- és suttyó korában cimboráival Karcag, Túrkeve határát nemcsak bebarangolta, de a vadgyümölcsöket, nádbengét, sulymot és a határ nyújtotta ehető növényeket is ételként tapasztalta meg. Visszamaradt vízállásokban, tocsogókban halásztak, tapogatóval halat, csíkot fogtak, kis varjakat fogtak, amiket parázson, tűzön megsütöttek. Élték a hasonló korúak természetes életét. Másfelől megvolt a családban a koruknak megfelelő elvégzendő munka, napi rendes feladat, ami esetében, amíg el nem került a késmárki líceumba, egyben a paraszti és iparos munkába való belenevelődést is jelentette. Szűrszabó apja nyithatta rá szemét a tű, az olló, gyűszű, a hímző, szabó eszközök, a mérés, a módlik használatára. Cífraszűrről írott páratlan monográfiája megmagyarázza a viselet, a textíliák világában való nagy jártasságát, anyag-, munka- és szerszám ismeretét.

[\[12\]](#)

K. Kovács László szerint, ha valakinek témát adott, akkor arra biztatott, hogy sajátítsa el a „népi tudást”, mert „a nép tudás egyetemes”, „...igyekezz ezt előbb úgy megtanulni, hogy te légy a legjobb tudója. Faggass, kérdezz ki minden öreget, hogy amit ők sokan tudnak, azt te egymagad tudd, ne csak szóban, hanem gyakorlatban is, akkor az anyag maga tanít meg arra, hogy mit tégy vele, mi benne a *tudomány*...” Úgy tartotta, hogy az ő mesterei az öreg kun parasztok, akiket „telelős” gyerekként tanyán, a tüzelős ólakban, majd gimnazista korában a

hosszú, országot átszövő gyalogútjai során eltanult.

[\[13\]](#)

Szokás ma – s joggal – emlegetni Gusti, D. módszerét, s azt, hogy pl. nő hallgatóinak, akik vele együtt dolgoztak, meg kellett tanulniuk mindazt, amit pl. egy falusi asszony tud. Nemcsak a sütetést, főzést, más háztartási munkákat, a baromfi nevelést, hanem fonni, szőni, varrni, hímezni, gyermekkel bánni, meszelni s egyéb női foglalatosság csínját-bínját is el kellett sajátítaniuk. Ő elérte azt, amit hazánkban Györffy István más formában és módon szintén célul tűzött, tudniillik, hogy Romániában a falukutatót kormány szintre emeljék, s az érettségizett fiatalságot falumunkára kötelezték. [\[14\]](#) Nálunk Gustinak olyan magyar tanítványai voltak, mint Kelemen Lajos, Lükő Gábor, Markos György, Bodor Antal, s nem utolsósorban K. Kovács László, aki fiatal korában mindkét forrásból egyaránt ihatott; aki ebben a szellemben szervezte meg a bálványosváraljai kutatást. [\[15\]](#)

Voltaképpen a Táj- és Népkutató Központ megalakítása, az akkor kultuszminiszter Teleki Pál hivatalos támogatása nálunk is a hivatalos rangra emelését jelentette ennek a gondolatnak. Sajnos kiállításuk bezárása, Györffy, majd Teleki váratlan halála, s végül a háború nem engedte beteljesedni, igazi gyümölcsöt érlelni. A Gusti-féle komplex gyűjtésekhez hasonló kollektív munkák Györffy István szellemében és szervezésében – Teleki Pál támogatását is élvezve – nálunk is elindultak a tatai járásban és a Közép-Tisza Vidéken. [\[16\]](#)

Györffy, aki vérbeli múzeumi ember volt, így erősen tárgycentrikus is, a Néprajzi Múzeumot, s általában a múzeumokat tekintette a néprajztudomány legfontosabb intézményének, amelynek a tárgyi anyaga kéziratokat, gyűjtéseket őrző adattár, fénykép tár, rajztár, a hangarchívum is kiegészít, s itt kaphat helyet egy válogatott, nagy nemzetközi kitekintést lehetővé tevő könyvtár is. Noha fejlesztette az egyetemi Néprajzi Intézetet, majd megszervezte a Táj- és Népkutató Központot is, mindenki tudta, hogy *ő ideális tudományos központnak, sőt oktatási helynek is a múzeumot tartja.* [\[17\]](#)

*

Gyermek és ifjúkora, tehát élete legfogékonyabb korszaka Karcagon telt el egy jobb módú parasztpolgári, a város redemptus rétegéhez tartozó családban. *Társadalmi helyzete olyan volt, hogy mind a földművelő-állattartó paraszti gazdaságba, mind az iparos létbe munkaképes fiatalként a szokásrend szerint belenevelkedett.*

Egyáltalán nem arra készítette elő apja, hogy elhagyja a várost vagy a paraszti (iparosi) létből

iskolázott emberként lépjen ki. Édesapja, akinek idejében a szűrszabó mesterség már nem biztosított kenyeret, beíratta ugyan a gimnáziumba (ezt társadalomban elfoglalt helye szinte előírta), de mert nem mutatta a tehetség szokásos jegyeit, gyengén indult, ezért 14 éves korában kivette onnan és paraszti munkára fogta.. Itt azonban újra kudarcot vallott és édesanyja támogatásával mégis a tanulás mellett döntött. Ekkor elkerült a Felvidékre, s Késmárkon, a tanulás mellett apró munkákkal pénzt is keresve, szakadt ki városa paraszti közegéből. Nyaranta innen kiindulva gyalog bebarangolta az egész országot, megismerte más tájak, vidékek népéletét, szokásait, mentalitását. Ám a karcagi másfél évtized, s a későbbi állandó haza-hazatérések mindig szilárd talajt, viszonyítási pontot jelentettek számára.

Hogy ez mennyire így van, annak legszebb példája, hogy későbbi építkezési, települési tanulmányainak viszonyítási pontja (első nagy témái ezek) szülőháza, annak portája, telekelrendezése maradt. Ezt tekintette a „*középmagyar vagy az alföldi háztípus*”, illetve *telek elrendezés*

jellegzetes mintájának, a várost magát a tipikus *tanyás településnek*

. Az már csak természetes, hogy saját családi élete, az e házban és telken folyó, más karcagi családokéval azonos vitelű és felfogású élet, a mindennapi munka, a család helyi társadalomba való betagozódása szintén szilárd alapkő, viszonyítási pont későbbi kutatásai során térben és időben egyaránt.

[\[18\]](#)

Az apai-anyai ág több generációjának családi körben fennmaradt történeti emlékei, a nagykun tudat, a város társadalmában egykor betöltött magasabb pozíció a magja, alapja annak a felfogásnak, miszerint

a keletről jött nomád kunok mintegy megújították a magyarság kultúrájának már kiveszőben levő keleti vonásait.

Ezért igen sokra becsülte a személyesen birtokba vehető családi emlékek kultúra formáló szerepét. K. Kovács László külön hangsúlyozza ilyen irányú, neki is szóló, ösztönző tanítását: „...kíváncsi, hogy mindegyik etnográfus legnagyobb gondjával derítse fel, kicsoda is ő, honnét, hogyan származtak szülei? Mert aki tudja saját családjának történetét, az – mintegy személyesen – van jelen letűnt századok népi sorsában...”

[\[19\]](#)

Györflynek a család, az otthon mellett a város, a hatalmas határú Karcag, amelyet a Nagyunság fővárosának is szoktak tekinteni, *a tágabb szülőföldet is jelentette*. Nemcsak saját családjának, városa származását, történetét, az óriási határ természeti változásait, közösségének történeti alakulását ismerte, hanem

szülőföldjének tekintette az egész Kunságot, rokonainak a kis- és nagykunokat, őseinek a föld sok viszontagságot megélt, elszéledt, majd visszatért lakosait, akik sajátos, nomád kultúrát magukkal hozva telepedtek meg az Alföld számukra kijelölt középső részén a már letelepedett egészen más életmódot folytató és kereszténnyé lett magyarok közé. Mindezek mellett magyarnak, a magyar kultúra teljes jogú hordozójának tekintette mind a kunsági lakosokat,

mind saját családját és magát.

Ez a családból kiinduló önmeghatározásnak szélesebb alapokra helyezése, egy egész közösségre való kiterjesztése, olyan magaslat, ahonnan az egész magyar kultúrát át lehet látni, de ugyanakkor belülről is teljességében fel lehet fogni, meg lehet érteni..

Mikor első nagyobb cikkemet még egyetemi hallgatóként beküldtem az Ethnográhiához, a folyóirat főszerkesztője K. Kovács László magához hívott pesti egyetemi szobájába, s hosszan elbeszélgetett velem. Nemcsak a cikk javításával, hanem velem is foglalkozott és életre szóló jó tanácsokkal is ellátott. Egyik legmaradandóbb, máig szem előtt tartott tanácsa az volt, hogy *k eresnem kell egy falut (egy vidéken esetleg kettőt-hármat), amit aprólékosan megismerek, aminek egész kultúráját belülről látom, s ami más vidékeken való kutatásaimban viszonyítási pont lehet, olyan, amihez minden mást mérhetek.*

Úgy vélte a húsvéti szokásokról szóló cikkem alapján, hogy a tiszai- és erdőháti falvak (hisz ez a szülőföldem) szinte önmagukat kínálják. Ő talpköveként Tiszakeszit nevezte meg. Később, rá hivatkozva hallgatóim figyelmét erre mindig fel is hívtam. Nyilvánvaló, hogy ezt a nagyszerű tudományos kutatási módszert és szemléletet megalapozó bölcsességet Györffy Istvántól tanulta. Attól, aki ezt életpályájával, tudományos módszerével és eredményeivel is hitelesítette. Ebben benne van

a belülről látás, a teljesség iránti igény, az aprólékos tudás és az átfogó szemlélet.

Hiszen óriási dolog a (egy) kultúrát velejéig ismerni, egy élet egészet minden vonatkozásban birtokolni.

[\[20\]](#)

A néprajz összehasonlító tudomány. Így valóban elengedhetetlen pont az a talpalatnyi föld, ahol lábunkat biztosan megvethetjük, s amely alapul és mércéül szolgál más kultúrák megértéséhez. Mennél biztosabban állunk ezen a ponton, annál élesebben és lényeglátóbban szemléljük más közösségek kultúráját, akár annak egészéről, akár részleteiről legyen szó.

Azt, hogy a gyermek- és ifjúkori ismeretek, tapasztalatok, élmények Györffynél tudományos módszere, szemlélete alapjává válhattak, hogy ezt a kezdetben minden bizonnyal öntudatlan és természetes folyamatot később tudatosan és megfelelő ellenőrzéssel a néprajztudomány módszereként alkalmazhatta, annak oka magában a népi kultúrában és magában a néprajztudományban rejlik. Ugyanis *a népi kultúra egyik legfőbb sajátossága a teljesség.* Ott, ahol valóban kultúráról beszélhetünk a teljesség mindig megvan.

A kultúra csak ebben az állapotában képes a közösség létét, fennmaradását, tevékenysége élő, zavartalan belső mozgását biztosítani. Az már mindegy, hogy egyetlen faluról van szó vagy tágabb etnikai, néprajzi vagy táji csoportról, egész népről országnyi vagy ezt is meghaladó területen. A közösség – mert itt igazi közösség jön létre – csak így élhet teljes életet, biztosíthat megfelelő társadalmi szinten elhelyezkedő tagjainak teljes életet. Ez természetesen lehet magasabb vagy alacsonyabb nivójú; lehetnek az egyes rétegeknek, csoportoknak biztosított

lehetőségek tágabbak vagy szűkebbek, de

egészen véve a közösség elfogadott normák szerinti zavartalan működését csak a teljesség segíti elő.

A néprajztudománynak pedig magának e teljesség minél alaposabb, minél részletesebb, belülről és kívülről való megértésének és feltárásának lehet csak a célja.

Ez a kultúra egységet alkot, és meglehetősen zárt. Zártsága azonban nem biztosít számára teljességet is. Teljes csak úgy lehet, ha megvannak a megfelelő *külső kapcsolatai* is (más társadalmi rétegekkel, tájakkal, gazdálkodási formákkal, stb.), s normális körülmények között ezek funkcionálnak is. A teljességben a kulturális javak, komplexumok, életterületek sajátos, a közösségre jellemző rendszert alkotnak, amelyek jellegzetes, csakis a közösségre jellemző termékeket teremthetnek (pl. jellegzetes tárgyak, speciális eljárások, karakteres szellemi alkotások, másutt fel nem lelhető társadalmi intézmények). Két érintkező, de eltérő szerkezetű, arculatú kultúrával rendelkező közösség (pl. két egymás melletti szlovák és magyar falu) nem hat egymásra; egyik a másikat nem alakítja, formálja át, csupán él egymás mellett, s a javaknak bizonyos cseréje indul meg közöttük anélkül, hogy a kultúrájuk alapszerkezetét ez befolyásolná. Kulturális elemeket átadhatnak, átvehetnek egymástól, ezt szervesen beépíthetik saját kultúrájukba, de ennél lényegesebb hatást kifejteni eltérő szerkezetük és értékrendjük miatt nem képesek.

Nem véletlen, hogy a vegyes nemzetiségű alföldi falvakban még két évszázad múlva is önálló kultúrák mutathatók ki. Így pl. a református településekre betelepített katolikusok a legutóbbi időkig elváltak a tömböt alkotó, más értékrenddel bíró törzslakosságtól. Györffy nagyon is jól tudta ezt. A Nagykunságba Mária Terézia által erőszakkal betelepített katolikus lakosságot ő is kizárta a református karcagi vagy túrkevei kunok közül. Tapasztalhatta ezt a Fekete-Körös völgyi magyar-román kapcsolatok esetében is. Ahol pedig keveredés van, mint pl. a bihari Sebes-Körös völgyi Körösszakálon vagy Körösszegapátin (ez Györffy idejében még nem volt egészen így), ott ez együtt járt a tradicionális román kultúra feladásával, nyelvi asszimilációjával.

[\[21\]](#)

A két együtt élő kultúra közötti közeledést nem a kultúrák egymásra ható vonzóereje, hanem pl. táji, jogi tényezők váltják ki. Egy alföldi közösségbe betelepült felvidéki, hegyekből érkező lakosság kénytelen egészen más módon gazdálkodni, hogy megélhessen. Át kell vennie a helyiektől a célszerű szerszámokat, eljárásokat, termesztett növényeket, tenyésztett állatokat. Ha teljes jogú polgára kíván lenni a jövevény egy helybeli közösségnek, családi kapcsolatokat kell létesítenie helyi családokkal, lakhatási, polgári jogot kell szereznie, s nemcsak a hivatalos eljárás szerint, papírokkal igazolhatóan, hanem sokkal inkább a közösség élő normái szerint. Mindez egyrészt gyakran hosszú folyamat, másrészt –, hogy létét elismerjék – szokásaiban, életvitelében is hasonulnia kell, ami majdnem azonos a kulturális önfeladással.

A paraszti kultúra természeténél fogva nem expanzív. Egyik kultúra lényegileg alig hat a másikra, de természete az átadás-átvétel, a javak cseréje úgy, hogy mindenki, minden közösség a maga képére formálva él az újdonsággal. Ezért van az, hogy néhány évtized múlva egy nemrég hasonított új elem akár ősinek is tűnhet, mert természetes részévé vált a közösség kultúrájának, s egyre több szállal kezd hozzákötődni a közösségi kultúra egészéhez. Ezért van az is, hogy bizonyos felsőbb, kívülről jött hatósági intézkedések vagy idegenből visszatért emberek magukkal hozott szokásai a leggyakrabban nem válnak közösségivé és egy-két család körén a gyakorlatban nem terjednek túl. Ennél fogva idegen eredetük – mivel szokásaik nem váltak a közösség szerves részévé – jól kitapintható.

Györffy, amikor önmagát, családját, kunsági származását meghatározta és viszonyítási pontját Karcagban és a Nagykunságban jelölte meg, olyan térséget és népet jelölt meg, amely a magyarsághoz viszonyítva a betelepedéskor meglehetősen idegen volt. Pár évszázad múltán azonban szinte minden tekintetben magyarrá vált. Feladta nyelvét, hitét, életmódját, de mert jogi kiváltságokat kaptak meg tudták őrizni közösségüket, történeti tudatukat. Györffyt a kunok magyarrá válása, e történeti folyamat állomásai kezdettől fogva érdekelte. Próbálta megfejteni miként és milyen eredménnyel ment ez végbe? Maradt-e valami kézzelfogható nyoma egykori kultúrájuknak? A bejöveteltől kapott és végig megtartott a jogi különállás mellett van-e egyéb, a régi kultúrából származó meghatározó tényező, amely segített abban, hogy még a XX. században is egy viszonylag homogén kulturális csoportot alkossanak?

Átfogó és nagy kérdések ezek.

Egy nép több százados történetéről, kultúrájának, életmódjának többszöri váltásáról, hosszabb-rövidebb idő alatt végbement átalakulásáról, másokkal való összeházasodásáról, nagyfokú keveredéséről van szó. Ezek akárhányszor megingatták a megtartó erejű kultúra legfőbb oszlopait, támasztékait. Mert a megtartó erő a változásában is önmagát mindig megőrző kultúra volt. A sokszoros átalakulás ellenére, erős külső hatásoknak is kitéve, ez tartotta fenn etnikai tudatukat, adott formát különállásuknak és a magyarsághoz való mindenkori viszonyuknak. Mind önmaguk, mind a kívülállók érzik, tudják, tapasztalják, hogy valóban létezik valami sajátos egység, amit ha nem is kunnak, de kunságinak lehet nevezni. Valóban létezik egy belső összetartó erő, amely egy eltérő szerkezetű kultúrában ölt formát. Olyan kultúra, amely csakis őrájuk jellemző, mégis magyar. A magyar kultúra egy fontos variánsa. Györffy ennek mibenlétét kereste, ezt akarta megérteni, feltárni. Olyan helyzet ez, amikor nagy, átfogó és általános, a kultúra és a tudomány egészét megmozgató kérdéseket tesz fel, de nem általában, hanem a konkrét és igen alaposan ismert mikrovilággal kapcsolatban: *cseppben a tengert* próbálják megfogni.

A Magyarság Néprajza az addig volt kutatások eredményeit foglalta össze. Ezt azonban a nagy triász nem lezárásnak, hanem a kutatás egy állapotának tekintette. Jól tudjuk, hiszen Györffy meg is fogalmazta, hogy *a következő összefoglalását az egyes néprajzi (etnikai) csoportok figyelembe vételével, rájuk alapozva kell majd megírni.*

A néprajzi csoportok ugyanis a magyar kultúra egyes variánsai. Barabás Jenő e gondolat megfogalmazását a húszas évek közepe tájához köti. A magyar nép belső tagoltságának átfogó rajzát Györffy-féle gondolatnak tartja, amit a Magyarság Néprajzában Viski Károly öntött formába.

[22]

Véleményünk szerint ezt – éppen mert mi a szülőföld iránti érdeklődéséből, a kunok mibenléte meghatározásának igényéből indultunk ki – sokkal korábbi elgondolásnak tartjuk. A szülőföld egészében vett ismerete, a korai történet iránti érdeklődés, az apró levéltári közlések sora elfedi Györffy e gondolatát és módszerét. Ám rendelkezésünkre áll a Fekete-Körös völgyi magyarságról írott dolgozatainak sora, amely egy számára addig „idegen” néprajzi csoport kultúrája feltárásának módszerét pontosan körvonalazza.

Ezt követte a matyók műveltségének feltárása, amely, mint több más fontos néprajzi csoport vizsgálata (palócok, szatmári magyarok, csángók) még épp, hogy elindult, de sohasem fejeződött be.

[23]

Itt egy tájhoz erősen kötött nép és kultúra kultúrájának komplex, változásában, történeti alakulásában is megragadott elemző és az egész kultúra szerkezetét is érzékeltető feltárásának a mintáját közli. Ekként képzelte valamennyi magyar néprajzi csoport, s a velünk élő nemzetiségek megannyi csoportját feltárni, ami valljuk be nem egy emberre szabott munka. Azonban, hogy ezt maga komolyan vette, azt bizonyítja, hogy kutatókat képzett ki ennek megvalósítására. Barabás Jenő is hivatkozik Györffyhez doktori értekezésésként benyújtott Lükő Gábor moldvai csángókról szóló munkájára. Meg kell említenünk még, hogy másokat is, közöttük az e téren legmesszebbre jutott Fél Editet, akit kifejezetten kutatási programmal bízott meg (Kisalföld).

[24]

Ugyanilyen célt szolgált pl. a Nagykunság szomszédságában a Táj- és Népkutató Központ nagy önálló vállalkozása a Derzstomaj környéki, már említett gyűjtőmunka is.

Korábban is születtek egyéni teljesítményként nagy monográfiák, amelyek egy tájat, népet, kultúrát komplex módon, mindenre kiterjedően írnak le. Utalok itt Jankó János, Gönczi Ferenc munkásságára, mint kiemelkedő példákra. Györffy ezeket igen jól ismerte, nagyra tartotta és az előző generáció egyik csúcsteljesítményeként tartotta számon. Mégsem ezek módszerét követte. E leíró szempontú munkákból ugyanis hiányzik a történeti szemlélet. Ha vannak is benne történeti adatok, azoknak a valóságos történeti felfogáshoz aligha van köze. *Ami változás, mozgás, fejlődés ezekben van, ami megtöri a szinkronitást, meghaladja az egyszerű leírást, az nem történeti, hanem evolúciós mozgás, előre haladás.*

Elegendő itt Jankónak a ház kialakulásával kapcsolatban vallott felfogására utalnunk. De a zsákmányoló gazdálkodás megannyi tárgyának, eljárásának, a bútorok vagy akár népművészeti

mintakincsünk alakulásának kérdéseit is hozhatnánk példának. Merőben más ez a mozgás, mint a történetileg megalapozott folyamatok rajza.

Hiába, hogy e munkák a társadalom alapegységéről a családról (kis- és nagycsalád), a falusi (népi) társadalom szerkezetéről pontos rajzot adnak, ezeknek a kultúra egészével való kapcsolatát, a kultúra egészének jellegformáló erejét nem tudják érzékeltetni, pontos és megbízható, a többi fejezet (viselet, ünnepi- és társadalmi szokások, gazdálkodás, stb.) mellé illeszthető leírások.

Ezzel szemben Györfly először a Fekete-Körös völgye falvainak, tájainak, népességének történetét tárja fel, foglalkozik a népmozgással (ennek okaival), s azokkal a rendszerekkel, amelyek kialakultak ezeknek az erőknek a hatásában a kultúrában (gazdálkodás, település, építkezés, lakáskultúra, társadalom). Ezek együtt szerves rendszert alkotnak, s a közöttük levő, történetileg meghatározott, időben változó, módosuló kapcsolatok éppen olyan fontosak és jellegzetesek, mint az egyes kulturális javak, egymással szorosan összefüggő kisebb kulturális komplexumok és életjelenségek. Mert mindez egy tájban és táji sajátosságokhoz kötődően, de a tájat is formáló módon jelenik meg, beszélhetünk körülírható, integrált kulturális egységről, azaz néprajzi vagy etnikai csoportról. A korábbi munkákból a történeti szemlélet híján ez hiányzik, s teszi a mégoly aprólékos és mindenre kiterjedő monográfiát leíró jellegűvé.

Benda Kálmán, munkássága lényegének, időtállónak és messzire mutatónak azt tartja, hogy „...a korábban csak leíró néprajzot nálunk ő tette történeti stúdiummá.” Ezzel nemcsak sok kérdést látunk ma világosabban, hanem programot is adott a kutatás számára. „Történeti néprajzi munkásságával ráirányította a figyelmet a magyar parasztság múltjára, saját munkásságával pedig mindjárt példát és módszert is mutatott.” Nemcsak ráirányította a figyelmet a parasztságra, hanem a falukutató mozgalom elindítói között előkelő helyet foglal el, sőt más nagy múltú tudományokra is, így a történetírássra is hatással van [\[25\]](#)

*

A gyermek- és ifjúkori paraszti munkavégzés, a parasztiparos körben való nevelkedés a tárgyak használatára, munkafolyamatok elsajátítására, a munka ritmusának kialakítására volt nála nagy nyereség későbbi pályája során. Majd ennek egy otthonban, gazdaságban (amit a ház és a telek jelentett), a napi és évi munkaritmusból, illetve a tágabb mezővárosi közösségben való együttes megjelenése a távlatot, átfogó szemléletet biztosító, a teljesség igényére való törekvés a további hozadéka. Országjárása, személyes tapasztalatai,

természetrajzi és földrajzi iskolázottsága, a történeti forrásokkal való megismerkedése ezt a spontán módon, belülről szervesen emelkedő épületet csak megerősítették, szilárdabbá tették, de alapjaiban nem változtatták meg. Ezért nem volt szüksége neki máshonnan átvett elméletekre, irányokra, fel is kínált külföldi elméletekre. „Tréfásan és komolyan sokszor megemlékezett az elméletek mulandóságáról és csak a tapasztalatokon alapuló megállapítások maradandóságát ismerte el. Ezért járta élete végéig a magyar falvakat, pusztákat, szállásokat, bújta a levéltára általa kitűnően értékelt kincsesbányáit” – mondja másokkal együtt Balassa Iván. [\[26\]](#)

Ő maga volt az elmélet alkotó e felfogással, s teremtett vele iskolát.

A tárgyak, a különböző, kézzel fogható források (pl. helynevek, tájszavak, történeti adalékok, gesztusok) sok szempontú adatolása az ő felfogásában ugyanis egyáltalán nem céltalan. Egy-egy jelenség minél gazdagabban adatolt, annál biztosabban beilleszthető egy nagyobb, teljesebb egységbe. Az adalékok száma, milyensége – akár a kémiában az elemek vegyértéke – kapcsolódási felületeket, lehetőségeket ad. Minél gazdagabb adatolású, a többi hasonló adalék között annál biztosabban megtalálja helyét, mert csak oda illeszkedik be. Ezt jelenti nála az, amire K. Kovács László utal, tudniillik: „...minél teljesebb a gyűjtés annál biztosabban mutatja meg az anyag, hogyan kell feldolgozni...” [\[27\]](#) Azaz egy egységen belül a tárgyak, s valamennyi más jól elemzett adalék, magától összeáll, tisztázódik egymáshoz való viszonyuk (mai szóval struktúrájuk).

Ugyanis minden tárgy, minden kisebb vagy nagyobb összefüggésrendszer egy meghatározott szerkezetbe áll össze, amely alapos gyűjtés esetén magától meg is mutatkozik, s kiderül az is, hogy egy ilyen rendszer egésze, más rendszerekhez hogyan viszonyul . A tárgy

(bármely adalék) – az
otthon

(család) – a
közösség

(falu- vagy ennek valamely kisebb, a családot meghaladó csoportja) – a
néprajzi
(táji-, etnikai, etnokulturális, stb.)

csoport

–

néprajzi nagytáj

(magyar vonatkozásban Alföld, Dunántúl, Felvidék, Erdély) – a
nép

(a parasztság körül kikristályosodó társadalmi rétegek) vagy
nemzet

(aki magyarnak tartja magát) kultúrájának sajátosságai térben, időben és szellemiségben ilyen

módon rajzolódnak ki.

[\[28\]](#)

A különböző kultúrák, ha valóságos kultúrák, úgymond mindig teljesek. Teljesek, mert egy egész élet leélésére adnak alkalmat, a fennmaradáshoz szükséges valamennyi tevékenységgel bírnak a közösségek, de legtöbbször egyes tagjai is, noha van munka- és feladatmegoldás. Egy egységen belül a részek kiegyenlítik egymást. De kiegészítik egymást a közösségek is (javak, tevékenység, szellemi szféra). Ehhez azonban az szükséges, hogy az egyes, egymást kiegészítő egységeken belül és egymás között is zavartalan legyen a kapcsolat (ma kommunikáció). Ezért tragédia Trianon, mind a magyarság, mind más nemzetek számára is. Legfeljebb ma még (főleg a magukat győztesnek tartók) nem mindenki fogja fel annak. Ezért idegenkedett minden politikai alapon szerveződő párttól, magától a politizálástól Györffy, mert ez egy-egy közösségen belül is éket vert az egyes csoportok közé.

Egy kulturális egységen belül, amelyben a jól rögzített és elemzett adalékok önmaguk mutatnak meg bizonyos összefüggéseket, amelyek aztán más eszközökkel tudatosan tovább vizsgálhatók, részben és egészben finomíthatók, még nem elegendőek. E rendszereket a terepen mozgó, egy nagyobb és összefüggő forráscsoporttal dolgozó kutató bizonyos jelekből (pl. az egymást keresztező és egymással kapcsolatot tartó tevékenységek, jellegzetes kulturális javak meglétéből) észlelni tudja. Szép példája ennek a kétbaltelkes vagy kertes településrendszer felfedezése.

A terep és a gazdálkodás ismerete, a régi iratok és főképpen a térképek tanulmányozása juttatta el Györffyt a felismeréshez. Jóllehet igen korán (már Bél Mátyás is) adatolta, Kállai Ferenc az 1800-as évek elején leírta, Galgóczi Károly működését is bemutatta, jelentőségét a településrendszerben, az életmódban, a gazdálkodásban senki sem ismerte fel. Később is többen foglalkoztak vele formai szempontból. [\[29\]](#) A II. József korabeli két katonai térkép felvétel alapos, átfogó tanulmányozása, más térképekkel és egykorú forrásokkal való összevetése nyomán azonban ő felismeri ennek *rendszerűségét*

. Magyarország földabroszán kijelöli egykori elterjedési területét, keresi gyökereit, az egész életben betöltött szerepét, rámutat arra, hogy egykor volt keretes települések milyen még meglévő sajátossága utalhat arra, hogy valamikor ez a rendszer megvolt.

Hofer Tamás 1987-ben megjelent írásában, melyet az 1950-es évek elején fogalmazott meg először, ezt írja: „Ha a kortársak a már korábban leírt, hozzáférhető mezőgazdasági üzemtani, településmorfológiai részmegfigyeléseket, történeti megsejtéseket mozaik-kép gyanánt összerakták volna, ebből szinte teljesen kirajzolódik a kertes város képe. De ez nem történt

meg és nem is történhetett meg, mert a lényeg hiányzott, a különböző elemek egy sajátos térbeli rendben való összetartozásnak felismerése. Az a küszöb látszik, ami a hétköznapi megfigyelést elválasztja az egységben látástól, a történelmi jelentőség meglátásától. Ennek átlépéséhez különös érzékenység és intuíció, zsenialitás kellett.” [\[30\]](#)

Halála után jelentek meg a hagyatékában talált jegyzetei alapján a II. József-féle katonai térképekről írott sorai. Megjelölte azt az összefüggő térséget, amelyet módszeresen átnézett, elemzett. Ebből kutatási metódusára, munkavégzésére és átfogó szemléletére is szép példát kaphatunk. Györffy György gondozásában a jegyzetek és a térképek „Az Alföld településformái” címmel jelent meg. [\[31\]](#) Tudatosan választotta azt az észak-déli sávot, amely Abaúj-Tornától a Temesi Bánságig terjed, magába foglalva az általa sok tekintetben részletesen ismert Jászkunságot, Dél-Borsodot, amely minden lehetséges települési formát (telepített községeket is) magába foglal. Ebből is kiemelte a földrajzilag differenciált (alföld-hegyvidék, Tisza és Sajó völgy) területét, amelyet külön is értékelt. Ha nem is készült el bel őle a nagyszabásúnak szánt tanulmányt, jegyzeteiben, s szétszórtan előadásaiban, cikkeiben ezek tanulságait levonta, s hivatkozott is rá.

A kertes település rendszere, mint felfedezés, ennek a keleti hozadékként vagy a keleti hozadékból a Kárpát medencében kialakult sajátos rendszere nemcsak Györffy munkásságát, hanem az egész néprajztudományt mindegy megemelte. Más tudományok művelői (akik eddig csak segédtudományként értékelték a néprajzot) és külföldi kutatók számára is komolyan mérlegelendő, számottevő eredményt jelentett. Itthon viták keresztüzébe került, összekapcsolódott magánál Györffynél is a korábban már részletesen bemutatott és általa a tudományos közgondolkodásban helyet kapó *alföldi magyar tanyarendszer* kérdésével. Nem véletlen, hogy a harmincas években szerveződő magyarság kutatás (amelynek politikai háttere és hivatalos támogatottsága is volt) a néprajzot e mozgalom, kutatási program vezető tudományává emelte, s a tágabb Európában földrajztudósként is elismert Teleki Pál Györffy István kezébe helyezte a Táj- és Népkutató Központot, mint ezzel foglalkozó intézményt.

Amit Hofer Tamás és kívülre még mások is hangoztatnak, annak a lényege az, hogy vizsgálata tárgyáról *átfogó képet tudott alkotni, egységben látta a részleteket és abban felismerte a rendszerszerűséget* . Ő tudta lépni és át is lépte a hétköznapi és tudományos gondolkodás között magasodó küszöböt, anélkül, hogy egy pillanatra is elveszítette volna lába alól a talajt. Nagyon nagy erénye, hogy közvetlen tapasztalatait, hétköznapi szemléletét egyenesen, a legtermészetesebb módon tudományos látásmóddá, közvetlen gyakorlatát pedig tudományos módszerévé tudta tenni. Persze, hogy ezt megtehesse, ahhoz olyan alapelvű és szemléletű tudomány kellett, ahol ez megengedhető. A néprajz pedig ilyen. Amennyiben az ő korában, indulásakor még nem egészen ilyen volt, ő Ebben a világban, miként a *paraszti világban is, a tapasztalatoké az első szó, a tudás a megtapasztalás mélységében,*

minél szélesebb körében, minél egységesebb voltában ölt testet, s ez határozza meg a minőséget is. Ezért nincs múlhatatlan szükség elméletekre a kiinduláskor. Ha a dolgok kellő munka után összeálltak, az összefüggések megmutatkoznak, akkor az elemzéshez már fel lehet használni minden olyan eszközt, így elméleteket is, amelyek újabb vonások feltárására inspirálnak, elősegítik kutatási eredményeink nemzetközi anyagba való beágyazását, kijelölik helyét az egyetemesen belül.

*

A dolgok egységben látása, láttatása, a rendszerszerűség felismerése, a megismert jelenség, állapot okainak feltárása, majd a felfedezés, megállapítás esetleges hasznosítása természetes követelmény. Minden kutató arra törekszik, hogy mielőbb és minél biztosabban célhoz érjen, ugyanakkor alaposágából mit se veszítsen. Nem közömbös ezért, hogy egy közösség életére, kultúrájának leírására, társadalmának alakulására vonatkozóan milyen jelenséget, ennek milyen állapotát, történeti alakulásának melyik stádiumát választjuk ki. Magam úgy vélem, hogy a normálistól, az átlagostól, a közönségestől valamelyest eltérő tárgyak, helyzetek, állapotok, folyamatok az erre legalkalmasabbak. Még részei az egésznek, de kissé eltérnek tőle, azonosak az egészszel, de mégis első ránézésre felismerhető, elkülönülő részt is alkothat. Még nem zárult le a folyamat, de megérezzük, hogy rövidesen más irányt vesz vagy új vonásokkal fog gyarapodni.

Határeset? Különös? Átlagtól eltérő?

E fogalmakra, ezek tartalmára gondolok.

Györffy István tisztában volt ezzel.

Mindig olyan kutatási témát, tárgyat, nézőpontot választott, amely felkínálta ezt a lehetőséget. A tárgyválasztás, a szemlélődési pont ilyen módszerű kiválasztása nála természetes volt, mert életéből, az élettapasztalatából egyenesen következett. Életének minden mozzanata gyermekkorától fogva ebben az átmeneti zónában éléssel függött össze.

Ősei be (vagy visszavándorolt) magyarok (kunok?), akik kunságiakká lettek. Társadalmi helyzetük szerint redemptusok, de ott nem a legvagyonosabbak. Iparúzők és gazdálkodók is egyben (parasztiparos). Kiváltságos kunságiak, akik egészükben véve a nemesek és a jobbágyok között foglalnak helyet a magyar társadalmi ranglétrán. Helyi társadalmi rangjuk szerint elvárnak tőlük valamely magasabb iskoláztatást, írás-olvasást vagy később gimnáziumot is, de nem cél a parasztiparos létből való kiválás. A kunságiak a redempcióban királyi engedéllyel önmagukat váltották meg, ezért magatartásuk kettős: részben hálásnak kell lenniük a mindenkori királyi fenségnek; ugyanakkor, ha tehetik ellenállnak rendelkezéseinek, úgymond ellenzékiek: szabotálják a nekik nem tetsző intézkedéseket; szilárdan kálvinisták; alföldiek szoros erdélyi kapcsolatokkal; mindenkor a szabadságharcok mellé állnak.

Ne soroljuk tovább a Györffyt egész életén át végig kísérő, de általa megszokott és természetesnek vett kettősségeket, határeseteket. Utaljunk inkább az ebből nyert élettapasztalatot kormányozta tárgyválasztásra, térség kijelölésre, arra, amely tudományos kutatási eredményeinek, a kutatás folyamatának ritmusát és tempóját is alapvetően meghatározta; városokban élnek, de ezek mezővárosok, hatalmas falvak, tipikusan az Alföldhöz kötődnek.

Mielőtt a régész egy meghatározott helyen ásatásba fogna, kijelölné a feltárandó területet, előtte széleskörű terepbejárást végez. A terepviszonyokból, a felszíni összegyűjthető leletekből és sok más egyéb nyomravezető jelből már következtetéseket von le, s az így szerzett tapasztalatok, adatok birtokában jelöli meg, hogy ásóját hová nyomja le, kutató árkát milyen irányba vezesse. Györffy már diákkorában bejárta az országot, személyes tapasztalatai voltak a legtöbb vidékről, tisztában volt mely témákat érdemes feldolgozni, a kultúra milyen részét megvizsgálni ahhoz, hogy képet adhasson egy-egy közösség igazi sajátosságairól. Lehetett ez szembeötlő, mint a település, építkezés, viselet, nyelvjárás, az egész kultúra nagy tartóoszlopa, mint a földművelés, állattartás, mesterségek, jogrend, elvonatkoztatott, komplexen értelmezett kulturális megnyilvánulások, mint pl. a díszítőművészet, közösségi alkalmak, erkölcsrend, mondavilág, de akár csak egyetlen tárgy, szólásmondás, tájszó, fogalom is. A lényeg az volt, hogy mozgásában, jellegzetes átalakulási fázisában és komplexitásában vizsgálja: cseppben a tengert!

Ezért van az, hogy az Alföldi nagytáj meghatározását a szülőföld ismeretének biztonságos talajáról kiindulva azoknak a néprajzi csoportoknak a feltárásával kezdte, amelyek az átmeneti zónába tartoztak: Fekete Körös völgy, matyók, szatmári magyarok, az északról dél felé húzódó, az Alföld belsejéig is lehúzódó palócok. Ezek eredete, hovatartozása, életmódbeli kettőssége határt és egyben határesetet jelentettek. Történetileg is hasonlóan húzta meg a határvonalat: vízszabályozások előtti, közbeni és utáni állapot mentén kereskedett, visszafelé és előre is tekintve, érzékelve a történeti mozgást.

A komplexitásra való törekvésnél két munkáját említem meg csupán, mint kézzel fogható bizonyítékot. Egyik a matyó viseletről írott, Fél Edit által sajtó alá rendezett, általa teljesebbé tett kötetét. Jóllehet tudjuk, hogy a matyók egész kultúráját meg akarta írni, de – s ezt Fél Edit megjegyzései lépten nyomon bizonyítják – a legkisebb adalékot, legapróbb részletet is a matyó kultúra egészébe ágyazta be, abban jelölte ki helyét, jelezte történeti változásait. [32] Másik cikke sima adatközlésnek tűnik még pályája kezdetén:

A tőzegvetés

[33]

Ebben benne van az akkori Alföld fátlansága, tüzelő anyag hiánya, a munkafolyamat aprólékos leírása, figyelemmel arra, hogy mit miért csinálnak, miért kell úgy eljárni, hol lehet hibát elkövetni, mi a legideálisabb állapota a munkavégzésnek, mikor tekinthető valami a legjobbnak, majd milyen sokrétű felhasználási lehetősége van a kivetett ganénak, addig, míg tűzre kerül, fűteni, főzni, iránymutató pásztortűzként használható. Más fajtáira (árvagané, kunyhó oldalán szárított gané, vágott gané, juhpor) és vidékenkénti változataira is utal.

Ezekben az apró adalékokban valóban benne van a tenger ígérete, a teljes egész, a hagyományként reánk szállt paraszti (népi) kultúra, amelyet névtelen hordozói századok alatt megéltek, alakítottak, védtek vele saját magukat is a nehéz, embert, közösséget próbáló időben, Ennek a közösségnek ő maga is tagja, az, aki kissé kiemelkedve közülük átlátja és tudatosan birtokolja az egészet. Aki tudja azt, hogy ennek mekkora értéke van, hogy ha lényegét megértetjük a nemzet valamennyi rétegével, akkor a modern korban védművé válhat egy ránk következő és nagy megpróbáltatásokat sejtető korban. A nép, amely a magyarság háromnegyed részét teszi ki, még őrzi e kultúra javarészét, de a cél az kell legyen, hogy a megőrzött néphagyomány az egész nemzet modern kultúrájának alapjává váljék. Természetes, hogy szükségünk van a nyugati művelődés minden vívmányára, mert ezáltal lehetünk csak európaiak. De meg kell őrizni azokat a hagyományokat, amelyek ezt a kultúrát magyarrá, csakis a mienké teszi. Arra kell törekednünk – írja kulturális végrendeletében –, hogy a néphagyomány „minden vonalon alapjául szolgáljon a magasabb rendű műveltségnek, de annak ne csak színt, hanem belső tartalmat is adjon.” [34]

Ha valaki tudta mit jelent a *belső tartalom*, akkor az Györffy István volt.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Barabás Jenő

1974 Györffy István kutatási eredményei a mai magyar néprajzi kutatás fényében. Ethn. LXXXV. 142-147.

Bátky Zsigmond

1906 Útmutató néprajzi múzeumok szervezéséhez. Budapest

Bellon Tibor (szerk.)

1980 A magyar nép tudósa. (Györffy István emlékülés Karcag, 1974. december 10.) Karcag

Bellon Tibor – Szabó László (szerk.)

1987 Györffy István az Alföld kutatója és életművének irodalma. Karcag

Benda Kálmán

1984 Györffy István és a magyar történettudomány. Ethn. XCV. 567-571.

Gunda Béla

1980 Györffy István közelében. in: Bellon T. (szerk): A magyar nép tudósa. 20- 30.

Györffy István

1984 Nagykunsági krónika. Karcag

1942 Magyar nép magyar föld. Budapest

1943 Magyar falu ,agyar ház

1993 Néphagyomány és nemzeti művelődés. A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára.1. Debrecen

Hofer Tamás

1987 Az alföldi kertes települések a magyar szakirodalomban Györffy István felfedezése előtt.
in: Bellon T. – Szabó L. (szerk.): Györffy István az Alföld kutatója és életművének irodalma.
Karcag, 1987. 27-35.

Illyés Gyula

1980 A magyar nép tudósa. in: Bellon T. (szerk.): A magyar nép tudósa. 91-95.

Keményfi Róbert

2004 Földrajzi szemlélet a néprajztudományban. Debrecen

Kiss István

1984 Visszaemlékezés a Táj- és Népkutató Kozpont kiállítására. Ethn. XCV. 605-627.

K. Kovács László

1974 Györffy István, mint egyetemi tanár. Ethn. LXXXV. 138-142.

Kresz Mária

1974 Viski Károly népművészeti kutatásának eredményei (különös tekintettel a kerámiakutatásra). Ethn. LXXXV. 164-168.

Rékasy Ildikó

1987 Györffy István életművének irodalma. in: Belleto T. – Szabó L. (szerk.), Györffy István az Alföld kutatója és életművének irodalma. Karcag, 1987. 221-369.

Selmeczi Kovács Attila

1981 Györffy István. in: A múlt magyar tudósai. Budapest

Szabó László

1980 Györffy István tudósi elkötelezettsége. in: Bellon T. (szerk.): A magyar nép tudósa. Karcag. 78-84.

1984 Györffy István és a magyar néprajztudomány nagykorúsodása. Jászkunság XXX. 3. sz. 19-24.

1984 Az Alföld néprajzi kutatása Györffy István fellépése előtt. in: Bellon T- Szabó L. (szerk): Györffy István az Alföld kutatója és életművének irodalma. Karcag-Szolnok.10-26.

1994 Várasfenes (Finis) és Körösszakál vizsgálatáról. In: történeti és néprajzi tanulmányok. (szerk: Ujváry Z.) Debrecen, 75-81.

Szilágyi Miklós

1984 Györffy István tevékenysége a Néprajzi Múzeumban. Ethn. XCV. 577-592.

Vargha László

1980 Györffy István szülőháza. in: Bellon T. (szerk): A magyar nép tudósa. Karcag.31-45.

[1] Selmeczi Kovács A., 1981. 12.

[2] Bátky Zs., 1906.

[3] Györffy I., 1942. 69: 4-5. á.; 128: 27. ábra; 88: 10. ; 399: 40.á.; 414: 41.á.; 411: 42.á.

[4] Györffy I., 1942. 66: 2.á.; 67: 3. á.

[5] Selmeczi Kovács, A., 1981. 155-159. – K. Kovács L., 1974. 140.

[6] MN. II. 128-129.

[7] Gunda B., 1980. 23-24.

[8] Illyés Gy., 1980. 91-92.

[9] K. Kovács L., 1974. 140.

[10] Györffy I., 1927. 111-115

[11] Gunda B., 1980. 28. – K. Kovács L., 1974. 139. – Mivel a debreceni KLTE Néprajzi Tanszékén végeztem, jól tudom, hogy professzorunk Gunda Béla Györffy módszerét követte mikor állandóan hangoztatta: minden ételt, italt meg kell kóstolnunk, ki kell provokálni, hogy megkínáljanak, még akkor is, ha első látásra egyáltalán nincs ínnyükre. S abban is, hogy két-három hallgatót maga mellé véve időnként nagy sétákat tett a Nagyerdőben. A séták során édesgyökeret ástunk ki, meg kellett kóstolnunk a különböző cserjék termését, s ízlelnünk fűféléket: savanyú, keserű, édeskés, közömbös-e? A Téglavetőben lakó cigány mesélője (Rostás bácsi) kérésére sündisznó pecsenyét sütött, de ettünk ürgehúst is. Az intézetben mindig volt egy-két unikális, terepről behozott tárgy, s ezekről, ha esténként bent maradtunk, előszeretettel beszélgetett (pl. járszági kettős csép, hímes tojások, kisebb kézi eszközök, kerámiák, farsangi maszkok).

[12] Dr. Györffy Lajos, a túrkevei Finta Múzeum igazgatója többször mesélt erről. Sajnos

nem jegyeztem le ezeket.

[13] K. Kovács L., 1974. 138.

[14] Kiss I., 1984. 606. Erről a módszerről Lükő Gábort és a berettyújfalui Sándor Istvánt, ki hallgatója volt S többször hallottam beszélni.

[15] V.ö: Szabó L., 1996.

[16] Kiss I., 1984. 607.

[17] K. Kovács L., 1974. 139. – Gunda B., 1980. 23-27. – Selmeczi Kovács A., 1981. 148-166.

[18] Vargha L., 1980.

[19] K. Kovács L., 1974. 139.

[20] V.ö: K. Kovács L., 1974. – Megjegyzem, hogy ugyanerről a felfogásról – Györffyről is szólva - Viski Károllyal kapcsolatban Kresz Mária is, mint hatalmas, szinte őt meg is bém ítő gondolatról emlékezik Lásd: Kresz M., 1974. 168.

[21] „Ők és Mi” címen 1990-1992-ben a Művelődési Minisztérium Múzeumi Főosztálya megbízásából közös magyar-román kutatást vezettem magyar részről. A Feket-Körös völgyében Magyarremetén és Várasfenesen, hazánkban a második évben Körösszakálon és Körösszegapátiban. Ezek eredményeiről lásd: Szabó L., 1994. – Keményfi R., 1994.

[22] Barabás J., 1974. 145-146. – Úgy véli, hogy pontosan erről van szó Az Est két hármaskönyvében megjelent Györffy cikkben is, csak azért nem szembeötlő, mert nem használja még a néprajzi vagy etnikai csoport terminusokat. – Viski Később önállóan, kibővítve ismét kiadta: Viski K., 1939.

[23] Barabás J., 1974. 145-147. – Idézhetnénk még e kérdéssel kapcsolatban sok más szerzőt. Némelyikükre Barabás Jenő is hivatkozik. Lehet az állítani, s részben így is volt, hogy a matyók, palócok, Fekete Körös völgyi magyarok kutatása egyben az Alföld határainak keresése programjával függ össze, azonban jól tudjuk, hogy az Alföldet magát Györffy is a magyarság egyik nagy néprajzi tájának tartotta. E néprajzi nagytáj határait és belső tagoltságának bemutatását egyaránt fontosnak tartotta. – Lásd még ennek elvi és kutatástörténeti elemzését Keményfi R., 2004. 40-50.

[24] Barabás J., 1974. 146. – Tálasi Istvánt a Kiskunság hasonló feltárására ösztönözte.

[25] Benda K., 1984. 570-571.

[26] Balassa I., 1974. 189.

[27] K. Kovács L., 1974. 138.

[28] V.ö: K. Kovács L., 1974. 141-142. – illetve Györffy I., 1939, munka egésze lényegével..

[29] Hofer T., 1987.

[30] Hofer T., 1987. 35.

[\[31\]](#) Györffy I., 1943. 91-108.

[\[32\]](#) Györffy, 1956.

[\[33\]](#) Györffy I., 1943. 157-160.

[\[34\]](#) Györffy I., 1993. 11-12.